

Станчак О. І.
*Національний університет "Одеська юридична академія",
студентка 4-го курсу Інституту кримінальної юстиції*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є чи не найгострішою соціальною проблемою. Ефективність кримінальної політики залежить від правильності застосування за вчиненні злочини відповідного покарання, яке повинно бути справедливим, необхідним і достатнім для виправлення і попередження нових злочинів. Вважається, що неповнолітніх злочинців легше виправити, адже їхня поведінка піддається коригуванню самим середовищем, в якому вони знаходяться, проживають. Для того, щоб запобігти їх подальшому кримінальному майбутньому, завдання законодавця у сфері кримінальної політики полягає в тому, щоб встановити ефективну та гнучку систему покарань для цієї категорії осіб, яка б змогла виправити особу неповнолітнього злочинця, направити на шлях законослухняного громадянина.

Особа неповнолітнього згідно з Кримінальним кодексом України (далі - КК України) визнається загальним суб'єктом злочину. В літературі існують думки щодо визначення неповнолітнього спеціальним суб'єктом злочину. Однак, на нашу думку, таке твердження є неправильним і не відповідає, зокрема ч. 2 ст. 18 КК України. Особі неповнолітнього в силу певний ознак, а зокрема віку, ступеня інтелектуального, фізичного розвитку та в цілому стану "сформованості", притаманні певні особливості поведінки та часто специфічне сприйняття навколишнього світу. Саме цим зумовлена увага законодавця до цієї групи злочинців, що обґрунтовує виділення самостійного розділу ХУ у КК України "Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх".

Встановлюючи особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, законодавець визначає окрему систему покарань, що можуть

застосовуватися до неповнолітніх. Проте, як свідчить судова практика, встановлена система є недосконалою та потребує свого реформування для досягнення цілей покарання.

Проблеми покарання неповнолітніх досліджувало чимало вчених, серед яких: М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. Л. Березовська, В. М. Бурдін, Т. О. Гончар, Т. А. Денисова, Д. В. Казначеева, Н. А. Мирошніченко, І. С. Ной, І. О. Томчук, М. І. Хавронюк, та інші.

Закон передбачає вичерпний перелік видів покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітнього. Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК України це такі основні покарання: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

Таким чином, відповідно до змісту ст. 98 КК України до неповнолітніх не можуть застосовуватися такі види покарань, як конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі, незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину. Такі специфічні види покарань, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні теж не можуть застосовуватися до неповнолітніх, оскільки такі покарання розраховані на спеціальних суб'єктів, якими неповнолітні не можуть бути.

Проблема призначення покарання неповнолітнім полягає насамперед в тому, що законодавець, визначаючи окремі види покарання, які можуть бути призначені неповнолітнім, фактично звужує їх перелік, що у свою чергу, має негативний вплив при визначенні виду покарання неповнолітньому злочинцю.

Слід звернути увагу на особливості призначення певних видів покарань.

Так такі покарання як громадські роботи, виправні роботи, арешт можуть призначатися неповнолітнім, яким виповнилося 16 років. Тоді як штраф може застосовуватися лише тоді, коли особа має самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Однак, як показує практика, неповнолітні загалом, а особливо віком 14-16 років не мають такого

самостійного доходу, що унеможливорює застосування такого виду покарання. Звідси випливає, що до неповнолітніх віком 14 -15 років практично неможливо застосувати інше покарання, окрім як позбавлення волі на певний строк. Для осіб віком 16-18 років таке покарання як виправні роботи втрачає своє значення. Неможливість його застосування пояснюється високим рівнем безробіття серед молоді. Зважаючи на викладене, можна говорити лише про декларативний характер встановленої законодавцем системи покарань для неповнолітніх, адже на практиці повністю вона практично не реалізується.

Як показує практика та виходячи з вищенаведеного, основним покаранням для неповнолітніх є позбавлення волі на певний строк. Піддається сумніву твердження, що найбільш доцільним кримінально - правовим засобом являється застосування до злочинця покарання, що пов'язане з ізоляцією від суспільства на певний термін. Застосування покарання у виді позбавлення волі, особливо у сучасних умовах, виправдане лише в крайніх випадках, на чому наголошують численні міжнародні стандарти.

Так, проаналізуємо санкцію ч. 1 ст. 122 КК України, яка передбачає наступні покарання: виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк. Так, фактично до неповнолітнього може бути застосоване лише найбільш суворе покарання позбавлення волі. Санкція ч. 1 ст. 189 передбачає покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі - до неповнолітнього в даному випадку можна застосувати лише позбавлення волі. Таким чином, встановлена для неповнолітніх система покарань, ніяким чином не покращує їхнього становища поряд із повнолітніми злочинцями. У більшості випадків, призначаючи покарання неповнолітньому, суд без альтернативи зупиняється на позбавленні волі на певний строк. Зазначається, що саме тут виникає проблема неможливості забезпечити під час призначення судом покарання неповнолітнім особам принципу індивідуалізації покарання, його доцільності, справедливості і гуманізму.

Найбільш доцільним покаранням для неповнолітніх віком від 16 років є

громадські роботи. Проте практика застосування такого покарання є мінімальною. Підтримуємо позицію Н. Л. Березовської, яка пропонує наступні шляхи активізації застосування даного виду покарання: збільшення кількості санкцій, що передбачають громадські роботи у якості основного виду покарання; установлення можливості застосовувати громадські роботи також і в якості додаткового виду покарання, у тому числі й у випадках, коли вони безпосередньо не передбачені в санкції відповідної статті [Березовська Н. Л. Проблеми застосування санкцій до неповнолітніх / Н. Л. Березовська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2013. - № 5. - С. 185].

Арешт як покарання щодо неповнолітніх пропонується перетворити на покарання, пов'язане з виправно-трудовим впливом, що зможе справити позитивний вплив як на самого злочинця, так і на його оточення [Березовська Н. Л. Проблеми застосування санкцій до неповнолітніх / Н. Л. Березовська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2013. - № 5. - С. 186]. При цьому, вважається за доцільне не обмежувати застосування арешту віком 16 років.

Підтримуємо позицію вчених, які пропонують розширити систему покарань щодо неповнолітніх, зокрема таким видом покарання як обмеження волі, яке насамперед, слід розглядати як альтернативу покаранню у виді позбавлення волі. Тим більше, що воно є менш суворим покаранням, порівняно із позбавленням волі. При цьому основними засобами виправного впливу на неповнолітніх, засуджених до обмеження волі, повинні стати не стільки праця, скільки загальноосвітнє, професійно-технічне навчання й соціально-виховна робота при відсутності строгої ізоляції засудженого від соціального середовища [Березовська Н. Л. Проблеми застосування санкцій до неповнолітніх / Н. Л. Березовська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2013. - № 5. - С. 186]. Вважаємо, що такий вид покарання слід застосовувати з 14 років.

Щодо покарання у виді позбавлення волі, то вважаємо, що практику його застосування щодо неповнолітніх необхідно мінімізувати і застосовувати таке покарання лише щодо неповнолітнього, який скоїв тяжкий чи особливо тяжкий злочин, коли інакшим чином неможливо досягнути цілей покарання. Дана позиція підтверджується і міжнародним досвідом. Так, у багатьох країнах ставиться під сумнів доцільність застосування зазначеного покарання, як найбільш дієвого заходу кримінально-правового впливу та підкреслюється необхідність скорочення сфери застосування позбавлення волі та розширення практики використання альтернативних засобів, що особливо стосується неповнолітніх. Перебування у злочинному середовищі, у закритому просторі, де діє тюремна субкультура, дуже негативно відображається на розвитку особистості, виправленні та ресоціалізації [Томчук І. О. Застосування покарань до неповнолітніх: проблемні питання / І. О. Томчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. - № 4 (2). - С. 196], і в більшості випадків навпаки сприяє їх поверненню у злочинне середовище.

Отже, система покарань неповнолітніх покликана виконувати загальні цілі покарання, встановлені КК України, з урахуванням специфічних особливостей, притаманних особі неповнолітнього. Головним завданням є побудова, на основі запропонованих положень, ефективної системи покарань з можливістю застосування альтернативних санкцій при призначенні покарання.

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо:

1. доповнити систему покарань для неповнолітніх покаранням у вигляді обмеження волі, яке б призначалося неповнолітнім з 14 років;
2. максимізувати застосування до неповнолітніх покарання у вигляді громадських робіт;
3. уможливити застосування арешту з 14 років;
4. позбавлення волі як покарання для неповнолітніх застосовувати лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини і тільки в крайніх випадках, коли в результаті

призначення іншого альтернативного покарання неможливо досягнути цілей покарання.

Науковий керівник: Степаненко О.В. - асистент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».